

**A nyíregyházi
Jósa András Múzeum
évkönyve
LXVI. évfolyam**

A NYÍREGYHÁZI
JÓSA ANDRÁS MÚZEUM
ÉVKÖNYVE
LXVI. ÉVFOLYAM

JAMÉ

H-4400 NYÍREGYHÁZA, BENCZÚR TÉR 21. • E-MAIL: INFO@JOSAMUZEUM.HU

NYÍREGYHÁZA, 2024

Főszerkesztő:
Dr. Rémiás Tibor

Szerkesztette:
Dr. Holmár Zoltán – Dr. Rémiás Tibor

Korrektorok:
Dr. Holmár Zoltán – Laskayné Szőlősi Katalin

Angol fordítás:
Juhász Myrtil

Lektorok:
Dr. Bene János
Dr. Bodnár Zsuzsanna
Dr. Istvánovits Eszter
Dr. János István
Dr. Németh Péter

Készült
a Nemzeti Kulturális Alapprogram
és a Jósza András Múzeumért Alapítvány anyagi támogatásával
2025-ben.

ISSN 0547-0196

Kiadja a nyíregyházi Jósza András Múzeum
(e-mail cím: info@josamuzeum.hu)
Felelős kiadó: **Dr. Rémiás Tibor** múzeumigazgató
Készült 200 példányban, A/4 formátumban, 27,5 ív terjedelemben.

Szedte és tördelte: **Szemán Attila**
Nyomdai munkálatok: **Grafit Nyomda „R” Kft.**
Felelős vezető: **Ördögh J. Gábor**

Tartalom Contents

TIRPÁKOK – 200 ÉVES AZ ÖRÖKVÁLTSÁG

Bácskainé Pristyák Erika

A bokortanyák településföldrajzi sajátosságai	9
<i>Settlement Geography Characteristics of Grouped Farmsteads</i>	33

Bánszki Hajnalka

Nyíregyháza város történetéről készült első összefoglalók	35
<i>The First Summaries of the History of the City of Nyíregyháza</i>	45

Minya Károly

Tirpák szavak és nevek	47
<i>Tirpák Words and Names</i>	56

Kujbusné Mecsei Éva

Nagy pillanatok a megváltkozott Nyíregyháza 18–19. századi életében	57
<i>Great Moments in the Life of the Redeemed Nyíregyháza in the 18th and 19th Centuries</i>	67

Zsoldos Ildikó

Dr. Meskó László (1851–1922) karrierútja a koalíciós Wekerle-kormány megalakulásáig	69
<i>The Career of Dr. László Meskó (1851–1922) until the Formation of the Wekerle Coalition Government</i>	87

Madár Ximena

Nyíregyháza 1924. évi centenáriumi kiállítása és a városi gyűjtemény létrejötte	89
<i>The 1924 Centennial Exhibition of Nyíregyháza and the Creation of the City Collection</i>	99

Rémiás Tibor

Tirpák kulturális örökség és hagyományok ápolása, kutatása

Márkus Mihály levelezése tekintetében 101

The preservation and research of the cultural heritage and traditions

of Tirpák in relation to the correspondence of Mihály Márkus 153

RÉGÉSZET

Jakab Attila

Beszámoló a tiszakóródi református templom kutatásáról 159

Report on the Research of the Reformed Church in Tiszakóród 172

Belbe Sebastian – Jakab Attila

Árpád-kori ház és leletanyaga Vásárosnamény területéről 173

Árpadian-era dwelling and archaeological finds from the area

of Vásárosnamény 197

Török-Botyánszki Anna – Döncző Boglárka

Szkíta kori áttört díszű hüvelyvég Tiszakóródról 199

Scythian Period Openwork Decorated Scabbard from Tiszakóród 249

Szabó Renáta

Kora újkori kerámia a vámosatyai várból 261

Early Modern Ceramics from Vámosatya Castle 305

TÖRTÉNELEM

Ulrich Attila

Szabolcs és Szatmár vármegyei birtokok elkobzása

a Wesselényi összeesküvés lelepleződése után 307

Confiscation of Estates in Szabolcs and Szatmár Counties

after the Revelation of the Wesselényi Conspiracy 322

Mohácsi Endre

„Ha mi hírei lesznek keg yelmednek, kegyelmed adja értésemre

mindjárt!” Forgách Zsigmond felső-magyarországi főkapitány

levelei Dóczy András szatmári kapitányhoz 323

“If your grace has any news, your grace, let me know immediately!”

Letters of Zsigmond Forgách, Captain-General of Upper

Hungary to András Dóczy, Captain of Szatmár 342

Bene János

- Elemi népiskola létesítése a simapusztai Hosszúhátan
a 20. század elején** 343
*Establishment of an Elementary School in Hosszúhát,
Simapuszta at the Beginning of the 20th Century* 351

Zsoldos Ildikó

- Dr. Meskó László politikai szerepvállalásai 1906-tól 1922-ig** 353
Dr. László Meskó's political involvements from 1906 to 1922 368

Holmár Zoltán

- A magyar papírpénz-kibocsátás körülményei Kállay Tibor
pénzügyminisztersége (1921–1924) idején** 369
*The Circumstances of the Hungarian Banknotes Issue during
Tibor Kállay's Ministry of Finance (1921–1924)* 387

Kertész Tünde Fruzsina

- Kállay Miklós az Amerikai Egyesült Államokban
1953–1955 között** 389
*Miklós Kállay in the United States of America between
1953 and 1955* 400

NÉPRAJZ

Páll István

- Történeti és néprajzi adatok a Felső-Tisza vidéke
és környékének 18–19. századi favázás építkezéséhez** 401
*Historical and Ethnographic Data on the Timber-framed
Construction of the Upper Tisza Region and its Surroundings
in the 18th and 19th Centuries* 415

MÚZEUMPEDAGÓGIA

Lakatos Bernadett

- A Jósa András Múzeum kiállítási stratégiájának fejlesztése** 417
Development of the Exhibition Strategy of the András Jósa Museum .. 425

BIBLIOGRÁFIA

L. Szőlősi Katalin

**A nyíregyházi Jósza András Múzeum és tagintézményei
munkatársainak 2024. évi publikációi 427**

Helységnévazonosító 433
Concordance of geographic names

Rövidítések 435
Abbreviations

Elemi népiskola létesítése a simapusztai Hosszúháton a 20. század elején

Bene János

A 20. század elején a fejlődő, gazdagodó Nyíregyháza lakosságának növekedésével együtt gyarapodott az iskolás korú gyermekek száma is. Taníttatásuk, az elemi iskolák létesítésének és fenntartásának feladata megoszlott a város és az egyházak között. Mind a két iskolafenntartó „intézmény” – az egyházak közül pedig elsősorban az evangélikus gyülekezet, hisz a tanyák lakossága túlnyomórészt ezt a vallást követte – kiemelt gondot fordított az alsófokú tanításra. Az új iskolák építésével kettős célt kívántak elérni, egyszerre két gondot is próbáltak megoldani, egyrészt enyhíteni akarták a már meglévő tantermek zsúfoltságát és az ott működő tanítók terheit, másrészt pedig szigorúbb érvényt kívántak szerezni a tankötelezettségi törvény előírásainak, nevezetesen, hogy – elsősorban a tanyákon – a nagy távolságok miatt az iskolába nem járó tankötelesek számát csökkentsék.

Kiindulásként idézzük az 1900-as népszámlálás adatait: Nyíregyháza összlakossága akkor 33.088 lélek, 16.603 férfi és 16.485 nő. A tanköteles gyermekek közül a 6–11 évesek 4533-an voltak.¹ Ez a szám 1906-ra 5172-re gyarapodott.

A század első évtizede tehát – a többi között – az iskolaépítési, iskolafejlesztési erőfeszítések közepette telt el, s ha látványos, kiugró eredményeket nem is ért el, a Nyíregyháza környéki tanyavilág ifjúságának tudásszintje a korábbi évtizedekkel összehasonlítva mindenesetre jelentősen emelkedett.

A millennium évében Nyíregyházán az evangélikus egyház 5, a többi vallásfelekezetet (római katolikus, görögkatolikus, református és izraelita) 1-1 iskolát, a város Simapusztán egy községi népiskolát tartott fenn.²

Ezek mellé épített 1901-ben az evangélikus egyház elemi iskolát Bálintbokorban, 1903-ban a város a mandai és az újtelekbokori iskolák zsúfoltságának csökkentésére községi elemi népiskolát létesített szintén Simapusztán, Hosszúháton.

Az iskola építésének előtörténetéhez tartozik, hogy 1899. szeptember 10-én Szabolcs vármegye Közigazgatási Bizottsága nevében báró Feilitzsch Bertold³ főispán felszólítással fordult Nyíregyháza polgármesteréhez, hogy a bizottság elmúlt év augusztus 17-én kelt határozatát, melyben a mándi (mandabokori – Bene J.) és az újtelki (újtelekbokori – Bene J.) tanyai iskolák

¹ KSH 1902. 308.

² Vö.: GEDULY 1896. 165–171.

³ Báró Feilitzsch Bertold (1867–1949) császári és királyi kamarás, titkos tanácsos, 1897–1906 között Szabolcs vármegye főpánja.

túlszűfoltóságának megszüntetése, illetőleg egy új iskola létesítése ügyében tegyenek valamit – a város még nem hajtotta végre. Az ügy állásáról 8 napon belül kimerítő jelentést várt.⁴

Ebben az ügyben hívott össze értekezletet november 19-én Bencs László⁵ polgármester, melyen rajta kívül Eördögh Dezső⁶ királyi tanfelügyelő, Májerszky Béla⁷ főjegyző, Sexty Gyula⁸ városi tanügyi tanácsos, Klein István⁹ városi főmérnök és Porubszky Pál¹⁰ községi iskolaszéki elnök vettek részt. A megbeszélésen „...Eördögh Dezső kir. tanfelügyelő előadja, hogy statisztikai adatok igazolják a túlszűfoltóságot, különösen tanyai iskoláinkban, ennél fogva segítenünk kell a népoktatási misériákon. Egyelőre legalább három iskola fölállítására van égetően szükség. Mivel pedig belátja, hogy a város nagy áldozatokat hozott már a tanügynek, az állam nevében a következő feltételek mellett hajlandónak nyilatkozik az iskolák felállítására.

- a: Az állam fizeti a tanítókat.
- b: A város által épített szabad lakásért ötven éven keresztül évi 100-100 forintot fizet az állam.
- c: A tanítót a város hármas jelöléséből a vallási felekezeti szempontok szerződésben biztosított figyelembevételével az állam nevezi ki.
- d: A tandíjszedést az állam a városnak engedi át. Beiratáskor könyvtárra egyszer s mindenkorra 1 korona szedendő az 1-ső osztályos gyermekektől.
- e: Az iskola adminisztrációját a községi iskolaszékből alakult gondnokság vezeti.
- f: Az állam adja a bútorzatot kívül az iskolák felszerelését s a szegény tanulókat könyvvel látja el.
- g: Ezekkel szemben a város 1600 négyszögöl területen épített az állami tantervek követelmények szerinti iskolaépületet tanítói lakással együtt. A tantermet bútorzattal ellátja. Ezen ingatlant bekebelezett birtoklása joggal az államnak adja át. A tulajdonjog a városé marad. A város az épületet saját költségén rendben tartja, rajta a szükséges tatarozásokat eszközli és tűz ellen biztosítja.
- h: A város a tantermet fűtő anyaggal ellátja.
- i: Város a tanítók után járó 12 forint s a tanulók után személyenként járó 15 krajcár nyugdíjilletéket fizet...

Mivel ezen feltételekkel egy-egy iskola a városnak évente legfeljebb 80-100 forintjába került volna, a javaslatot elfogadják és az iskolák helyéül Sóskút, Simapuszta és Alsó Badur bokortanyákat jelölték meg. Egyúttal felkérték a polgármestert, hogy ezt a határozatot terjessze a tanács, majd pedig a közgyűlés elé.

⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Vármegyei Levéltára (a továbbiakban: MNL SzSzBVL) V. 77. VII. 67/1898. 323. dob. 1971/1899. K[özigazgatási] B[izottság] szám.

⁵ Bencs László (1941–1905) ügyvéd, 1890–1901 között Nyíregyháza polgármestere, 1901–1905 között országgyűlési képviselő.

⁶ Eördögh Dezső (?–?) 1896 nyarán helyezték át Bars vármegyéből Nyíregyházára királyi tanfelügyelőnek. Állását 1903 végéig töltötte itt be.

⁷ Májerszky Béla (1845–1919) 1884-től városi főjegyző, 1902-től nyugállományba vonulásáig, 1915-ig a város polgármestere, 1910-től királyi tanácsos.

⁸ Sexty Gyula (1845–1901) ügyvéd, 1885-től második tanácsnok, 1886-tól tanügyi tanácsnok.

⁹ Klein (1900-tól Siklói) István 1898. január elején választották meg a város főmérnökévé. Korábban Pécs szabad királyi város osztálymérnöke volt.

¹⁰ Porubszky Pál (1855–1913) 1887-től a nyíregyházi főgimnázium rendes tanára, 1894-től az iskolaszéki elnöke, újságíró.

Abban a tanévben többet már nem is tettek, majd a következő tanév végén, 1900. június 7-én a város közigazgatási tanácsának ülésén ismét napirendre került az új iskola ügye. A tanács kiküldte Sexty Gyula tanácsnokot és Siklósi István főmérnököt, hogy iskola céljára használható épület keressenek Simapusztán, s ha ilyet találnak, a főmérnök az iskola tervrajzát készítse el.¹¹

Július 9-én a közigazgatási tanács újabb ülésén a kiküldöttek jelentették, hogy alkalmas épületet nem találtak, viszont az augusztus 2-iki ülésén a bizottság tárgyalta a máramaroszi református főiskola jogi képviselőjének Klár Sándor¹² nyíregyházi bérlő útján tett azon ajánlatát, miszerint a főiskola kész a tulajdonát képező simapusztai birtokból – tulajdonjogának fenntartása mellett – a város részére 2 katasztrális hold területet örökhasználati joggal, díjmentesen átengedni azzal a kikötéssel, hogy csak iskola céljára lehet hasznosítani, és ott a tanítás magyar nyelven történjék. Klár Sándor építőanyagot (20.000 vályogtéglát) és annak kiszállítását ajánlotta fel. Ha az állam a tanító javadalmazását és a tanterem felszerelését, berendezését biztosítja, a bizottság a tanácsnak ajánlja az iskola felépítését, ugyanakkor utasították a főmérnököt, hogy 8 napon belül a telek rajzát, a rajta építendő iskola tervrajzát, műszaki leírását terjessze be.¹³

Mindezek után a tanács az 1900. augusztus 21-én tartott rendkívüli képviselő-testületi ülés elé vitte a Simapuszta Hosszúháton építendő iskola ügyét. A testület figyelemmel arra, hogy bár a város a népoktatási célokra a törvényben meghatározott 5%-os pótdadót messze meghaladó áldozatokat hoz, de szükségesnek látja és elhatározza a Hosszúhát tanyán az iskola építését, ha az alábbi feltételek teljesülnek:

1. Az alkalmazandó tanerő, esetleg tanerők javadalmazását az állam magára vállalja.
2. Az építendő tanítói lakásért az állam a városnak évenként 200 koronát fizet.
3. A tanerőt, illetve tanerőket az állam a képviselő-testület hármas jelöléséből és a vallás felekezeti szempontok figyelembevételével nevezi ki.
4. A szedendő tandíjak a várost illetik.
5. Az iskola adminisztrációját a községi iskolaszékből alakuló gondnokság vezeti.
6. A város által adandó iskolai bútorzaton kívül az iskola felszerelését az állam adja, s a szegény tanulókat könyvvel ellátja.

Ezek fejében a város magára vállalta az iskola építését, karbantartását, tűz elleni biztosítását, a fűtést, a tanító után járó évi 24 korona és a tanulók után járó évenként és személyenként 30-30 fillér tanítói nyugdíjilleték fizetését. Ezekkel együtt utasították a városi mérnöki hivatalt, hogy az építési terveket készítse el és gondoskodjon árlejtés útján a felépítésről. Az építési költségek fedezésére a Hímeskert eladási árából befolyt és takarékpénztári betét gyanánt kezelt összeget jelölték ki.¹⁴

A levéltári iratok között ott találjuk az új iskola terveihez kapcsolódó Műszaki leírást, melyben Siklósi István főmérnök 1900. augusztus 23-án irányelvként az alábbiakat fogalmazta meg: „Az iskola könnyen hozzáférhetően és úgy helyeztessék el, hogy a tanterem világítása s fekvése a lehető legelőnyösebb legyen.

Ennek következtében a Hosszúhát pusztja mellett, a Hosszúhát, a Hosszúhát tanyai úttól nyugatra egy 2 kat. hold nagyságú szabályos telek hasítottatott ki, s ennek északkeleti sarkába helyeztetett az iskola oly módon, hogy az épület az utaktól 10 méter távolságra legyen s a tanterem ablakai északkeletre fekiüdjenek.

¹¹ MNL SzSzBVL V. 77. VII. 67/1898. 323. dob. K. 6330/1900.

¹² Klár Sándor (1873–1944) okleveles gazda, nagybérlő. A megyei törvényhatósági bizottság és Nyíregyháza város képviselő-testületének tagja.

¹³ MNL SzSzBVL V. 77. VII. 67/1898. 323. dob. K. 8489/1900.

¹⁴ MNL SzSzBVL V. 77. VII. 67/1898. 323. dob. Kgy. 218. K. 9984/1900.

Ezen telek partos helyen fekszik s talaja eddig csakis földművelésre használtatott, ennek következtében fertőzve nincs.

A tanterem megvilágítására 4 db. (2 m. széles 2.20 m. magas) ablakkal történik egy oldalról.

A 80 tanulóra tervezett tanterem 10 m. hosszú, 6.30 m. széles, melynek alapterülete 63 m², köbtartalma pedig 239.4 m³, ennél fogva egy tanulóra mintegy 2.8 köbméter levegő jut, mi egészségi szempontból teljesen megfelelő mennyiség, annál is inkább, mert a szellőztetésről kellőleg gondoskodva van.

A tanterembe a gyermekek egy 3 m. széles előtéren át jutnak, hol a padok három sorban vannak elhelyezve oly módon, hogy a tanulók a tanító előadását mindegyik helyről láthatják s figyelemmel kísérhetik.

A kályha fal üregbe helyeztetett el azért, hogy a sugárzó hő a közelben ülőket ne érhesse.

Az előtérbe nyílik a tanító lakása is, mi azért előnyös, mert a tanulók ellenőrzése sokkal könnyebb. A tanító lakása 2 tágas szoba, konyha és a szükséges mellékhelyiségekből áll.”

A szintén 1900. augusztus 23-án elkészített előmérési költségvetés az alábbi tételekből állt:

Tételszám	Tárgy	Pénzösszeg	
		Korona	Fillér
1.	Kőműves munka	3046	29
2.	Beton munka	26	93
3.	Ács munka	1962	42
4.	Tetőfedő munka	638	50
5.	Vasmunka	158	98
6.	Bádogos munka	307	79
7.	Asztalos, lakatos, mázoló és üveges munka	1151	57
8.	Kárpitos munka (függönyök, rolók)	42	
Összesen		7334	48

Az árlejtést ugyan kiírták, de a közigazgatási tanács a szeptember 12-én tartott ülésén a vállalkozók árait magasnak találta, ezért Sixty Gyula tanácsnok előterjesztésére – mivel, ha az épület el is készült volna, már kellőképpen úgysem száradt volna ki, így céljának nem felelne meg – az építkezés elhalasztását javasolta a következő év tavaszára.¹⁵

1901 júniusára ismertté vált, hogy a Hímes kerti szőlők eladásából a város 24.853 korona 53 fillér bevételre tett szert, így az építkezés anyagi fedezete biztosítva lett.

Az iskola építésére kiírt pályázatot, mely az építési feltételek között azt is előírta, hogy a munkákat június közepén el kell kezdeni és 3 hónap alatt be is kell fejezni, mint a legolcsóbban vállalkozó, Kiss Károly és a Kirtyán testvérek (Lajos és Sámuel)¹⁶ kőművesmesterek nyerték. Ők 6729 korona 39 fillérért vállalták az építkezést. A szükséges építőanyagból 30.000 darab vályogot az építkezés helyszínére szállítva a város adott, de kikötötte, ha az építkezés többet igényelne, azt már a vállalkozó köteles biztosítani. A július 9-én kötött építési szerződés szerint a kivitelezési határidő 1901. szeptember 23. volt.¹⁷

¹⁵ MNL SzSzBVL V. 77. VII. 67/1898. 323. dob. K. 10735/1900.

¹⁶ Munkásságukról részletesebb adatokkal – egyelőre – nem rendelkezünk.

¹⁷ MNL SzSzBVL V. 77. VII. 67/1898. 323. dob. K. 6663/1901.

Mivel a tervezett összegből futotta, a tanítói lakás éléskamrája alá pincét is építtetett a város. A mesterek a kivitelezéssel a meghatározott tempóban haladtak, így 1901. szeptember 30-án megtörtént az épület ideiglenes átvétele, melyen a város nevében Bencs László polgármester, Siklósi István főmérnök, Balla Jenő¹⁸ tanácsnok, a vállalkozók részéről Kiss Károly építőmester vett részt. Az akkor felvett jegyzőkönyv szerint az átvevők meggyőződtek arról, hogy az épület a terv és előméretnek megfelelően teljesen fel van építve, használható állapotban van, úgyhogy a letéti összeg, a jótállási idő, tehát két év múlva levő lejártáig a 10% óvadék visszatartásával kifizethető. A vállalati összeg időközben 7163 korona 39 fillérre módosult, ebből még kifizetendő 2360 korona 85 fillér úgy, hogy abból viszont le kell vonni a 10%-ot, tehát 716 korona 33 fillért. A jótállási határidő 1903. szeptember 30-án jár le, akkor lesz a végleges átvétel is. A kulcsokat a berendezésig Klár Sándornak adták át. Megállapították, hogy elvégzendő munka még a szükséges illemhelyek felállítása, a kút felszerelése, a telek kimérése, bekerítése és az iskola berendezése.

Az előmérleti költségvetésből látható, hogy milyen iskolaépületet és tanítói lakást terveztek és épített meg a város. Az épület szárazságát a terméskőalap és a téglalábazat biztosította. A felmenő falakat vályogból rakták, arra erős tetőszerkezet került kettős cserépfedéssel. A lakás és a tanterem kályháinak füstjét négy téglakémény vezette el. Az épületen körben bádoggal ereszcatorna futott, a négy sarkon bádoggal lefolyócsövekkel, alattuk beton vízelvezetővel.

A lakás kétszobás, konyhával, kamrával és egy előtérrel, mely egyben a tanterembe is vezetett. Ebből az előtérből, melyre három betonlépcső vezetett fel, tehát a lakásba is és a tanterembe is be lehetett jutni. A lakásnak külön bejárata volt a konyhán keresztül, ahová szintén 3 betonlépcső vitt.

A városi közigazgatási bizottság az 1901. október 24-én tartott ülésén elrendelte, hogy az épületre a tűzkárbiztosítást kössék meg. „...*Végre megbízatik városi főmérnök, hogy ... a tanterem bútorzatáról, mely 80 gyermekre szükséges padból, továbbá a tanító részére szükséges asztal és székből álljon, s szintén a már kijelölt alap terhére sürgősen gondoskodjék...*”¹⁹

Időközben eltelt két év – ami alatt ugyan sok minden történt, csak éppen az iskola ügye nem haladt előre – elérkezett a végleges átvétel időpontja is. 1903. november 12-én a még mindig üresen és berendezés nélkül álló iskola épületénél a végleges átvételére megjelent Trak Géza²⁰ városi aljegyző Siklósi István főmérnök és az építők társaságában. Megállapították, hogy az épület állaga jó, az ideiglenes átvételkor hiányként feltüntetett illemhely, a kút és a kerítés is elkészült. Megtörtént tehát a végleges átvétel, de tanító hiányában a kulcsokat továbbra is Klár Sándorra bízta. Ezen az átvételen Siklósi István javasolta, hogy pótlólag az épület bejárati ajtaja elé egy 8 méter hosszú, 120 centiméter széles kőjárdát építsenek, hogy az oda járó gyerekek a sarat ne hordják be a tanterembe. Javasolta továbbá, hogy a falak szilárdságának biztosítása végett, az ereszcatornák alatti lefolyókhoz még egy-egy méter kőfolyókát építsenek az esővíz minél messzebb való elvezetése céljából.

A városi képviselő-testület az 1903. november 20-án tartott közgyűlésén mindezeket elfogadta, kivitelezésüket elrendelte, ezzel a végleges átvételt elfogadta, és a letéti összeget tartalmazó takaréketkönyvet a vállalkozónak visszaadni rendelte el.²¹

Abban a tanévben megint nem történt előrelépés. Az okokra a következőkben térünk ki, de előbb nézzük meg, mi történt az 1904/1905-ös iskolaév megnyitása előtti hetekben. Annyi azért történt, hogy a közigazgatási tanács az 1904. augusztus 8-án tartott ülésén megbízta Balla Jenő

¹⁸ Balla (1900-ig Sztepmák) Jenő (1869–1918) 1897–1914 között tanácsnok, 1914–1915-ben főjegyző, 1915-től haláláig a város polgármestere volt.

¹⁹ MNL SzSzBVL V. 77. VII. 67/1898. 323. dob. K. 11589/1901.

²⁰ Trak Géza (1877–1936) 1903-tól aljegyző, 1908-tól városi tanácsnok, 1917-től Egerben főjegyző, majd polgármester.

²¹ MNL SzSzBVL V. 77. VII. 67/1898. 323. dob. Kgy. 307. K.12.116./1903.

közigazgatási tanácsost, hogy a szükséges taneszközök beszerzésére intézkedjék, a mérnöki hivatalnak pedig elrendelte, hogy a bútorzatot szeptember 10-ére teljesen kész állapotra készíttesse el. Az is pontosan meghatározták, mi minden szükséges egy tanterem berendezéséhez 80 gyermekre az alábbiak szerint:

- „I. *Ülőpadok. Szükséges 10 sor ülőpad, két oldalt és középen közlekedő térrel, tehát a padok 2 csoportban helyezendők el és akként, hogy az ablakok a gyermekek balkeze felől essenek. Egy-egy csoport egy-egy padjában 4-4 gyermek, összesen tehát 80 gyermek számára legyen ülőhely. A padok rendes iskolai padok módjára, fiókkal (polccal) legyenek ellátva. Három nagyságban készítendők, úgy hogy a 10 sor közül 4-3-3 sor egyenlő nagyságú legyen. Az első 4 sor legalacsonyabb és legszűkebb, a további 3-3 sor fokozatosan magasabb és tágasabb. A padok úgy készítendők, hogy a helyükből könnyen mozdíthatók legyenek, hogy ekként a terem padlózata időnként súrolható legyen.*
- II. *A tanító számára emelvény (pódium), arra egy zárható fiókkal bíró asztal és hozzá két szék készítendő, vagy szerzendő be.*
- III. *Egy fali tábla a tanító ülése felett a falra erősítve, feketére festve, vonalozás nélkül.*
- IV. *Egy állványra helyezhető tábla, egyik oldalán piros vonalozással.*
- V. *Egy kétajtós festett szekrény polcokkal.*
- VI. *Egy darab köpöcsésze.*
- VII. *A terem ablakaira 4 drb. vászon függöny.*
- VIII. *Fali ruhafogasok a gyermekekhez mért magasságban legalább 60 foggal. A bútorok és a padok egyszínű barnára festve készítendők.*
- IX. *Egy darab címeres nemzeti lobogó.*”²²

1904. szeptember 6-án Siklósi főmérnök jelentette, hogy a bútorokra két ajánlat érkezett, Epbinder Károly²³ nyíregyházi épület- és bútorasztalostól és Kálnay Endre²⁴ asztalostól. Epbinder Károly ajánlata 740 korona volt, Kálnay Endre ajánlatát nem ismerjük, de biztosan kevesebb, mert a munkákat ő nyerte.

Ha az iskolaalapítás eddig megtett útja göröngyös is volt, azt hihetnénk, most már megindulhatott a tanítás! A nagy feladat, egy iskolaépület lakással való felépítése megtörtént, ettől kezdve már csak a tanító megválasztása és fizetésének rendezése volt hátra. Pedig a nehézségek még csak ezután következtek. Gondot jelentett az iskola beindítása, mégpedig anyagi ügyek miatt, melyek egészen az iskola építéséig, 1901-ig nyúltak vissza. Abban az évben, tehát 1901. augusztus 27-én kelt a vallás- és közoktatásügyi minisztérium leirata, mely szerint a minisztérium a hatályos rendeletek értelmében biztosítja azt az államsegélyt, mellyel a tanító fizetését 800 koronára egészítik ki, de Nyíregyháza mint iskolafenntartó szabályszerű díjlevelet adjon, melyben lakást és kertet biztosít és erejének megfelelő helyi összeget, mert a törvény nem engedi a teljes 800 korona fizetést államsegély címén.

A válasz erre az 1901. november 15-iki rendes közgyűlés határozata volt, mely így hangzik: „*Tekintettel azon körülményre, hogy a Simapusztán lévő Hosszúhátú tanyán a város által felépített községi elemi iskola részére a máramarosszigeti ev. ref. főiskola, mint föld tulajdonos 2 (kettő) katasztrális hold területet, tulajdonjogának fenntartása mellett ingyenes – örökös használatra –*

²² MNL SzSzBVL V. 77. VII. 67/1898. 323. dob. K. 11.466/1904.

²³ Epbinder Károly (1863–1926) asztalosmester 1890 májusától működött Nyíregyházán.

²⁴ Kálnay Endre (1861–1933) asztalosmester, 1885-ben már Nyíregyházán dolgozott.

*illetve mind addig míg a rajta levő iskola épület iskolai célokra használtatik, átengedte, s a város ezen a területen 7163 korona költséggel a mai kor igényeinek megfelelő tantermet mellék helyiségeket és tanítói lakást épített, s így ezen területben a törvényszerű lakás és kert illetmény a tanító állomás javadalmazására már biztosítva van, a városi képviselő testület eltekintve az 1900-ik év auguszt. hó 21-ik napján Kgy. 218./1900. K. 9984/1900. szám alatt határozatától, melyben az mondatik, hogy az alkalmazandó tanerő, esetleg tanerők javadalmazását teljesen az állam vállalja magára, kimondja, hogy a városi házi pénztárból fedezendő helyi járandóságképen a tanító fizetéséhez, melyet az 1893-ik évi XXVII. t. cz. értelmében 800 koronára egészítendő ki, évenkénti száz koronát megszavaz s azt mint rendes kiadást már az 1902-ik évi városi költségelőirányzatba beilleszti s megválasztandó tanító részére lakás és kert illetmény és ezen felül helyi járandóság címén évenkénti 100 korona összegről szóló szabályszerű díj levél kiállítását elrendeli, s a díj levél kiállításával a községi iskolaszéket megbízza...*²⁵

Ezzel a határozattal kezdődött aztán el egy hároméves huzavona a tanító fizetése körül, miközben – mint fentebb láttuk – az iskola elkészült, üresen állt (a kulcsok Klár bérlőnél), már a végleges átvétel is megtörtént, a többi környező iskola továbbra is zsúfolt és ment, szinte végtelenül az üzenetváltás a város és a minisztérium között, melybe a vármegyei királyi tanfelügyelő is be-beszállt egy-egy levéllel, utasítással.

A vita lényege az volt, hogy a város ragaszkodott ahhoz, hogy a minisztérium a tanító éves fizetését 700 koronával támogassa, a minisztérium pedig kötötte magát ahhoz, hogy az évi 800 korona fizetésnek csak a felét adja államsegély címén (ezt írta elő a törvény), a többit a városnak kell állni. A város a királyi tanfelügyelőnek – itt is idézett – 1901. őszi ígéretére hivatkozott, miszerint a felépített iskolában a tanító fizetését az állam biztosítja. Így is, a város hajlandó a fizetéshez 100 korona kiegészítést adni, többet nem, mert ezzel is bőven túlteljesíti a törvényben előírt iskolafenntartói kötelezettségeit. Májerszky Béla polgármester a vármegyei közigazgatási bizottsághoz 1902. október 7-én írott levelében felemlíti, hogy a város közönsége erőn felül áldozott az iskolaügyért az évi rendes 26.250 koronát kitevő tanügyi kiadásai mellett építette fel és rendezte be az új iskolát. Még az sem tántorította el a várost ettől, a már merevnek is nevezhető állásfoglalásától, amikor a vármegyei közigazgatási bizottság 1903. szeptember 17-én kemény hangú leiratban szólította fel a polgármestert, hogy az iskolát 1903. november 1-jén nyissa meg, ellenkező esetben a vármegyei közigazgatási bizottság ezt a város terhére és költségére meg fogja tenni.²⁶

A város válasza erre is a korábbi, mivel ez nem községi, hanem állami iskolának épült, s a város a népoktatási célokra évenként az állami adóalap 5%-át (ez a szabály) meghaladóan költ, többre nem kötelezhető, ám a város e fölött mégis megépítette az iskolát, bízva a tanfelügyelő azon ígéretében, hogy az épület felépítése és fenntartása esetén az állam gondoskodik a tanító javadalmazásáról, a tanszerek beszerzéséről és a szegény tanulók tankönyvvvel való ellátásáról, sőt a tanító lakhatását is megfizeti évi 200 korona lakbérrel. Tehát a város ragaszkodott a korábbi döntéséhez, hogy a tanítót az állam fizesse.

Végül ez a parttalan vita a város javára dőlt el, a város közigazgatási tanácsának 1904. március 26-án tartott ülésén ismertették Szabolcsvármegye Közigazgatási Bizottságának 675/1904. számú értesítését arról, hogy a Hosszúhát tanyai iskolát az állam nem veszi át, tehát az marad községi elemi iskolának, viszont – kivételesen – a miniszter hajlandó a tanító fizetéséhez az évi 700 koronát biztosítani.²⁷

²⁵ MNL SzSzBVL V. 77. VII. 67/1898. 323. dob. Kgy. 234. K. 12674/1901.

²⁶ MNL SzSzBVL V. 77. VII. 67/1898. 323. dob. 1765/1903. K. B. sz.

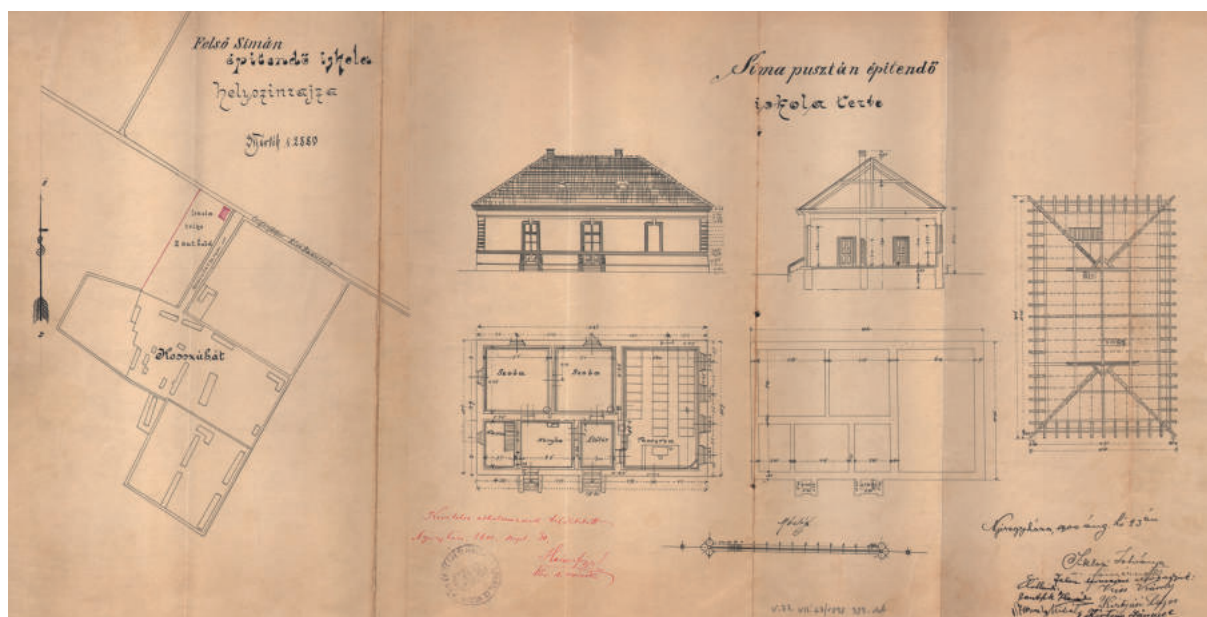
²⁷ MNL SzSzBVL V. 77. VII. 67/1898. 323. dob. K. 4496/1904. sz.

A városi képviselő-testület az 1904. május 6-án tartott rendkívüli közgyűlésén megnyugvással vette tudomásul ezt a döntést, és a közigazgatási tanácson keresztül megbízta Porubszky Pál községi iskolaszéki elnököt, hogy az iskolának őszi megnyitásához a szükséges intézkedéseket tegye.²⁸

Az iskolaszék pedig július 10-ére elkészítette a községi tanító díjlevelét az alábbiak szerint. A tanító javadalmazása:

– Évi rendes fizetés készpénzben	800 Korona
– Lakás természetben (két szoba, konyha, kamra és padlás használata)	-----
– Az iskolaépület és udvaron kívül a 2 kat. holdból fennmaradó szántóföld és kert kataszteri tiszta jövedelme	29 Korona
– A tanító a fizetését a községi iskolaszék pénztárából havonta előlegesen veszi fel.	
– A lakás és földhasználat természetben adódik.	

A tanító rendes fizetéséből tehát 700 koronát a 13371/904. számú Vallás és Közoktatásügyi miniszteri rendelet engedélyezett, 100 koronát a város a kgy. 234/1901. és a kgy. 245/1903. számú határozataival biztosított.

1. kép

Az iskola és telkének helyszínrajza, illetve alaprajza

(Forrás: MNL SZSZBVL, V. 77. Nyíregyháza rendezett tanácsú város polgármesterének iratai)

Fig. 1

Site plan and floor plan of the school and its plot

(Source: National Archives of Hungary, County Archives V. 77. Documents of the mayor of the city of Nyíregyháza with a regular council)

²⁸ MNL SzSzBVL V. 77. VII. 67/1898. 323. dob. Kgy. 87. K. 4496/1904. sz.

A város közigazgatási tanácsának 1904. július 18-án tartott ülésén ezt a díjlevelet elfogadták, és azt javasolták a közgyűlésnek, hogy a tanterem fűtését 60 korona, tisztán tartását 40 korona átalányért a választandó tanítóra bízzák. Mind a tanítói díjlevelet, mind a javaslatot a városi közgyűlés 1904. július 22-én jóváhagyta.²⁹

Demeter Béla³⁰ tanító megválasztásával pedig az ötéves hercehurca után 1904 őszén megindult a tanítás a hosszúhátú „államilag segélyezett községi elemi népiskolában”.

Irodalom

KSH 1902.

A Magyar Korona Országainak 1900. évi népszámlálása Első rész. A népesség leírása községenként. M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest 1902.

GEDULY 1896.

Geduly Henrik: Nyíregyháza az ezredik évben. Jóba Elek, Nyíregyháza 1896.

BENE János

Jósa András Múzeum

H-4401 Nyíregyháza Pf. 57.

e-mail: magyarhuszar@gmail.com

Establishment of an Elementary School in Hosszúhát, Simapuszta at the Beginning of the 20th Century

At the beginning of the 20th century, the population of the developing, growing Nyíregyháza also increased, and with it, of course, the number of school-age children increased. The task of their education, the establishment and maintenance of elementary schools was divided between the churches and the city. In this decade, both the city and the churches – primarily the Lutheran congregation, since the population of the farms predominantly followed this religion – paid special attention to schools, with the establishment of which they wanted to achieve a dual goal. On the one hand, they wanted to reduce the overcrowding of existing classrooms and the burden on teachers, and on the other hand, they wanted to enforce the provisions of the compulsory education act more strictly, namely to reduce the number of compulsory schoolchildren who did not attend school due to long distances, especially on farms.

²⁹ MNL SzSzBVL V. 77. VII. 67/1898. 323. dob. Kgy. 163. K. 10283/1904. sz.

³⁰ Demeter Béla (1885–?) 1904-ben szerzett tanítói oklevelet az eperjesi evangélikus tanítóképzőben. Nyíregyházi tanítóként az oktatás mellett tevékenyen részt vett a zöldség- és gyümölcsstermesztés népszerűsítésében, Klár Sándor bérlővel faiskolát alapított. A különböző mezőgazdasági szaklapokban rendszeresen írt népszerűsítő cikkeket a korszerű zöldség- és gyümölcsstermesztésről, kisállattartásról. 1905-től a Magyar Méhészeti Egyesület tagja. Gyümölcszeivel, háziállataival rendszeresen szerepelt és díjakat nyert a vármegye mezőgazdasági kiállításain.

The first decade of the century passed amidst these school building and school development efforts, and even if spectacular, outstanding results were not achieved, the level of knowledge of the youth of the farm community around Nyíregyháza increased significantly compared to previous decades. These school-building efforts also include the history of the construction of the village elementary school established on the Hosszúhát farm in Simapuszta.

János BENE

Jósa András Museum
H-4401 Nyíregyháza Pf. 57.
e-mail: magyarhuszar@gmail.com